

Onderzoeksscriptie:

Signaleren en handelen bij vermoedens van kindermishandeling.

Deel A

Student: C. Brouwer.

Opdrachtgever: Lectoraat Integrale Aanpak Kindermishandeling/
S. Kuik.

School/instelling: Een basisschool in het noorden van het land

Begeleidend docent: T. Kleefsman.

Voorwoord:

Voor je ligt mijn afstudeeronderzoek. Het eindpunt van mijn studie. Dat eindpunt lag soms heel ver op de horizon en ik heb mij vaak afgevraagd of ik het zou halen. Het vervelende aan de horizon is dat naarmate je dichterbij komt, hij zich net zo snel terugtrekt. Hoe dan ook, ik ben er! Dat had niet gekund zonder de hulp van meerdere personen tijdens de gehele opleiding. Voor nu wil ik de mensen bedanken die dit onderzoek mogelijk hebben gemaakt. Allereerst wil ik de deelnemers aan het onderzoek bedanken. Bedankt dat jullie tijd hebben vrijgemaakt voor de interviews. Ook wil ik de directeur van de basisschool bedanken voor het feit dat ik op jullie school dit onderzoek mocht uitvoeren. S. Kuik, bedankt voor je feedback, deze maakte het verslag nog mooier. Tot slot wil ik T. Kleefsman bedanken voor haar fijne begeleiding en de regelmatige bijeenkomsten. Die waren zeer behulpzaam.

Samenvatting:

Kindermishandeling is een groot maatschappelijk probleem. Jaarlijks treft veel kinderen in Nederland dit lot en ondanks pogingen door veel instanties en personen om het tij te keren zijn we er nog lang niet. Door de coronacrisis zijn er zelfs signalen dat de gevallen van kindermishandeling toenemen. Aangezien leerkrachten veel werken met kinderen, zijn zij in een goede positie om signalen van kindermishandeling waar te nemen. Leerkrachten moeten die signalen dan wel zien en er vervolgens ook naar handelen.

In dit onderzoek is gekeken hoe leraren op de basisschool signaleren en handelen bij vermoedens van kindermishandeling. Door middel van interviews zijn drie leerkrachten en één onderwijsassistent gevraagd naar hun ervaringen bij vermoedens van kindermishandeling. Door de antwoorden te vergelijken ontstaat een beeld van hoe de leerkrachten handelen, met wie zij spreken en welke belemmeringen zij ervaren bij dit lastige onderwerp.

Uit de interviews komt het beeld naar voren van een hecht team die werkt op een kleine dorpsschool. De deelnemers geven aan dat zij weinig belemmeringen voelen om met elkaar te overleggen over situaties van kindermishandeling. Dit bespreken gebeurt in teamverband, met de IB'er en de directeur. In onderling overleg wordt dan besloten hoe verder te handelen. De sinds 2013 verplichte meldcode is bekend bij de deelnemers, maar de precieze stappen die men kan volgen zijn niet altijd bekend of worden niet in de juiste volgorde doorlopen. Het is de vraag of dit nadelig is, want uit de gesprekken blijkt dat leerkrachten veel signalen en risicofactoren opmerken. Ook spreken zij met ouders en de kinderen om verbeteringen in de situatie aan te brengen. Wanneer hun pogingen niets opleveren, worden externe instanties ingeschakeld, zoals Veilig Thuis.

Grootste belemmering die leerkrachten ervaren is de confrontatie met de ouders. Hoe ga je het gesprek aan en wat als de reactie een heftige is? Vooral wanneer leerkrachten nog wat jonger en minder ervaren zijn, is dit een belemmering die speelt. Ondersteuning vanuit de school en de collega's is dan belangrijk.

De aanbevelingen uit dit onderzoek zijn dat de school vaker aandacht kan besteden aan dit onderwerp door middel van cursusdagen, teamdagen of het uitnodigen van experts die voor instanties werken. Daarbij is het voor onderwijsassistenten goed om aan te sluiten. Ook zij kunnen hiervan leren. Het Lectoraat van de Hanzehogeschool kan bij vervolgonderzoek ook meer aandacht besteden aan signalering en handelen van onderwijsassistenten. Ook kunnen zij vergelijkingen maken tussen hoe kleine en grote scholen omgaan met de meldcode.

Inhoudsopgave

Deel A

Hoofdstuk 1 Introductie

1.1 Opdrachtgever	4
1.2 Aanleiding van het onderzoek	4
1.3 Probleemstelling	5
1.4 Theoretisch kader	6
1.5 Dit onderzoek	12

Hoofdstuk 2 Methode

2.1 Dataverzameling	13
2.2 Beschrijving van de onderzoeksgroep	13
2.3 Operationalisatie	13
2.4 Procedure afname meetinstrumenten	15
2.5 Data-analyse	16
2.6 Betrouwbaarheid en validiteit	16

Hoofdstuk 3 Resultaten 17

Hoofdstuk 4 Discussie

4.1 Conclusie	22
4.2 Discussie	26
4.3 Aanbevelingen	26

Literatuurlijst 28

Deel B

Bijlage 1 Balansmodel Bakker 30

Bijlage 2 Signalenlijst bij (vermoedens van) kindermishandeling 31

Bijlage 3 Uitgewerkte interviews 34

Hoofdstuk 1 Introductie

1.1 Gegevens opdrachtgever

Lectoraat Integrale Aanpak Kindermishandeling.
S. Kuik.

1.2 Aanleiding van het onderzoek

Volgens Ohlsen (2012) worden jaarlijks 119.00 kinderen in Nederland mishandeld of verwaarloosd. Het gaat dan om 3% van alle kinderen van 0-18 jaar. Om het concreet te maken betekent dit dat er gemiddeld in elke schoolklas een slachtoffer zit van mishandeling. Veel van deze kinderen dragen hun leven lang de fysieke en psychische gevolgen. Het is een groot maatschappelijk probleem. Van Beek, Steketee, Van Doorn & Ham (2017) sommen de maatschappelijke gevolgen van dit probleem op: deze kinderen presteren minder op school en later ook op hun werk, zij doen als volwassene een groter beroep op de gezondheidszorg en ook hebben zij een grotere kans om in de criminaliteit terecht te komen. Tot slot hebben deze kinderen vaak de neiging om hun eigen kinderen ook weer te mishandelen, waarmee de cirkel rond is. Douma en Hoes (2020) voegen daar als triest gevolg nog aan toe, dat jaarlijks ongeveer 50 tot 80 kinderen overlijden aan de gevolgen van kindermishandeling.

Elings (2019) schrijft in een NOS-artikel dat er al jaren van alles wordt gedaan om het aantal mishandelde kinderen naar beneden te krijgen, maar dat dit nauwelijks gebeurt. Tv-campagnes, een speciale taskforce en sinds 2012 de meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling ten spijt, maar de cijfers dalen niet. Integendeel, de huidige coronacrisis zorgt volgens een recent onderzoek van Vermeulen, Berkel en Alink (2021) van de universiteit Leiden voor een stijging van het aantal kindermishandelingen. De onderzoekers van de afdeling Pedagogische wetenschappen van de Leidse universiteit deden onderzoek naar kindermishandeling ten tijde van de eerste zogenaamde 'intelligente lockdown'.

De conclusie in het rapport van januari 2021 van Vermeulen e.a. (2021) was dat tijdens deze periode ongeveer 40.000 kinderen slachtoffer zijn van mishandeling. Dit aantal is drie keer hoger dan in eenzelfde periode van drie maanden in 2017 werd onderzocht, toen er geen lockdown was. Het is vooralsnog gissen hoe deze cijfers zich ontwikkelen naarmate de coronacrisis langer duurt. Volgens het rapport zijn voornamelijk gezinnen met een laag opleidingsniveau of gezinnen met werkloosheid een risico als het gaat om kindermishandeling. Een belangrijke factor is verder dat er gedurende de lockdown minder contact en toezicht is op gezinnen waar zorgen over zijn. Het Nederlands Jeugd Instituut (NJI) onderschrijft op zijn website de toegenomen zorgen over kindermishandeling gedurende de coronacrisis (NJI, 2020).

Dat de cijfers van kindermishandeling in het algemeen niet dalen verklaren Van Beek e.a. (2017) deels aan het feit dat er in Nederland heel veel partijen zijn die zich bezighouden met dit probleem, maar dat daardoor tegelijkertijd niemand echte verantwoordelijkheid draagt. Partijen schuiven de gevoelige kwestie graag door naar de ander. Een andere verklaring is volgens Van Beek e.a. (2017) dat mishandeling op de gevoelige grens ligt van privé en publiek. Het is in Nederland 'not done' om je te bemoeien met de opvoeding van andermans kinderen.

Een terrein waar het publieke en privé samenkomt is het leslokaal. De leerkracht is hierdoor bij uitstek de persoon die signalen van mishandeling kan signaleren. Volgens Ohlsen (2012) moet de school dan wel duidelijke richtlijnen hebben over wat leerkrachten moeten doen bij vermoedens van kindermishandeling. Omdat het zo'n gevoelig onderwerp is, moet er zorgvuldig gehandeld worden, want je wilt er niet naast zitten. Om onder andere scholen hierin te helpen heeft de overheid sinds

2012 de al eerder genoemde meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling geïntroduceerd. Basisscholen moeten hier verplicht mee werken. Toch blijkt uit cijfers van Veilig Thuis en het Centraal Bureau voor de Statistiek dat het overgrote deel van de meldingen afkomstig is van de politie (CBS, 2019). In de eerste helft van 2019 was 61% van de meldingen gedaan door de politie. Uit diezelfde cijfers blijkt dat van het overige deel van de meldingen slechts 3% uit het onderwijs afkomstig is. De vraag rijst hoe dit kan, aangezien leerkrachten zoals gezegd veel tijd door brengen met kinderen en dus op de spreekwoordelijke eerste rij zitten om signalen op te merken en hier naar te handelen.

Dit onderzoek wordt uitgevoerd in opdracht van het Lectoraat Integrale aanpak kindermishandeling. Het Lectoraat van de Hanzehogeschool Groningen schrijft op de website dat zij een bijdrage wil leveren aan een geweldloze opvoeding van kinderen in de Noordelijke regio en aan het vaker voorkomen en stoppen van kindermishandeling (Hanzehogeschool, 2020). Het lectoraat voert hiervoor praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek uit, dat bijdraagt aan een effectieve, bruikbare en innovatieve aanpak kindermishandeling. Dit onderzoek wil bijdragen aan het werk van het Lectoraat door te onderzoeken hoe er gehandeld wordt bij signalen van kindermishandeling op de Christelijke basisschool.

Op haar eigen website omschrijft de basisschool zich als een open protestants-christelijke school, waar alle kinderen welkom zijn. Ook schrijven zij dat de schoolkinderen graag een veilige, rustige en gestructureerde omgeving wil bieden waarin ze het beste in het kind naar boven willen halen. De school voedt de kinderen op met respect voor elkaar en hun omgeving en helpt hen op te groeien tot verantwoordelijke mensen die voldoende weerbaar zijn voor de maatschappij. De basisschool telt 95 leerlingen.

1.3 Probleemstelling

Uit bovenstaande blijkt dat kindermishandeling tegenwoordig ten dage nog veel voorkomt. De huidige coronacrisis zorgt zelfs voor nog meer gevallen zoals blijkt uit het eerder genoemde Leidse onderzoek en de zorgen van het NJI. Het is daarom belangrijk om zich te blijven inzetten tegen dit maatschappelijk probleem. Preventie is daarbij van groot belang. Leerkrachten kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan preventie van kindermishandeling, omdat zij vanwege hun beroep veel in contact komen met kinderen. Het is daarom opvallend dat er vanuit het onderwijs weinig meldingen worden gedaan over kindermishandeling. Dit onderzoek probeert hiernaar onderzoek te doen door te beschrijven hoe een school in de praktijk omgaat met dit onderwerp. Hiervoor heeft de basisschool zich bereid getoond om mee te werken. Onderzocht wordt het volgende:

Hoe handelen onderwijsmedewerkers op de Christelijke basisschool bij vermoedens van kindermishandeling?

De uitkomsten van het onderzoek zijn voor het Lectoraat Integrale aanpak kindermishandeling van de Hanzehogeschool van belang, omdat het inzicht biedt hoe een school handelt bij vermoedens van kindermishandeling. Hoewel dit onderzoek inzoomt op de handelwijze van één school, verkrijgt het Lectoraat uiteindelijk data van verschillende scholen verspreid over heel Noord-Nederland. Hiermee kan zij werken aan een gericht aanpak voor preventie van kindermishandeling, waar vele scholen en natuurlijk kinderen baat bij hebben. De basisschool heeft aangegeven dat voor hun het belang van het onderzoek met name zit in de signalering. Medewerkers weten niet altijd of zij signalen juist interpreteren. Daardoor wordt niet altijd gehandeld, terwijl dit wellicht wel zou moeten. Door hierover in gesprek te gaan, kan dit onderzoek bijdragen aan meer bewustwording en kennis over signaleren en handelen bij kindermishandeling.

1.4 Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt de theoretische basis gelegd voor het praktijkonderzoek in de school. Hiervoor wordt eerst gekeken naar wat er wordt verstaan onder kindermishandeling. Vervolgens wordt gekeken naar oorzaken en mogelijke gevolgen van kindermishandeling. Aangezien het van belang is dat leerkrachten kindermishandeling herkennen, wordt er daarna gekeken naar signalen en risicofactoren bij kindermishandeling. Hierna volgt informatie over de meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling. Tot slot volgt er een paragraaf over het handelen van leerkrachten bij vermoedens van kindermishandeling en belemmeringen die leerkrachten daarbij ervaren.

1.4.1 Wat is Kindermishandeling?

Kindermishandeling heeft door de jaren heen altijd bestaan. De opvattingen hierover zijn volgens Van Beek e.a. (2017) in de tijd wel veranderd. Lange tijd werd mishandeling beschouwd als een disciplinaire maatregel bij onhandelbare kinderen. Hoewel in 1820 al een verbod op geweld in het onderwijs wordt vastgelegd, is dit in de praktijk tot ver in de twintigste eeuw nog door docenten toegepast. Van Beek e.a. (2017) beschrijven dat er vanaf de jaren zestig nieuwe pedagogische inzichten ontstaan. Gezinsverhoudingen veranderen en worden meer gelijkwaardig. Er ontstaat meer aandacht voor de opvoeding en hierdoor ook meer aandacht voor mishandeling van kinderen.

In 2007 legt de Nederlandse overheid in de wet vast dat het verboden is om geweld te gebruiken tegen kinderen. Volgens Van Gameren (2019) deed Nederland dit, omdat het mede-ondertekenaar is van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het kind. Met het vastleggen in de wet kwam er een einde aan de discussie of je kinderen een pedagogische tik mag geven. Het mag niet.

In 2010 bleek uit een onderzoek van onderzoeksbureau Motivaction dat 73% van de ouders wel eens een corrigerende tik geeft aan hun kinderen (Van Gameren, 2019). Twee op de drie ouders waren het er niet mee eens dat dit volgens de wet verboden is. Dit roept de vraag op waar de grens ligt tussen een corrigerende tik en kindermishandeling.

In de Jeugdwet van 2015 wordt kindermishandeling als volgt omschreven:

kindermishandeling: elke vorm van voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel.

Deze definitie wordt in veel onderzoeken en publicaties opgevoerd (Ohlsen, 2012; Ten Berge e.a., 2012; Van Beek e.a., 2017; Van Gameren, 2019; Douma en Hoes, 2020;). Ook het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) gebruikt deze definitie op zijn website en noemt het zelfs de officiële definitie.

Volgens Douma en Hoes (2020) is het belangrijk dat in deze definitie niet alleen ouders de daders kunnen zijn, maar ook andere personen. Dit kunnen familieleden zijn of een goede vriend van de familie, maar ook mensen die vanuit hun beroep te maken hebben met kinderen. Ten Berge e.a. (2012) noemen daarnaast dat een ander belangrijk deel van de definitie is dat het om verschillende soorten mishandeling kan gaan: fysiek, psychisch of seksueel. Daarnaast wijst de schrijver op het feit dat de mishandeling kan ontstaan door actief handelen, maar ook door niet-actief handelen. Te denken valt aan verwaarlozing. Tot slot is de dreiging van (ontstane) schade, evenzeer mishandeling als het daadwerkelijk toebrengen van schade.

Van Gameren (2019) erkent dat de definitie de gouden standaard lijkt, maar stipt wel aan dat de verwijzing naar frequentie ontbreekt. Volgens haar zeggen de duur en frequentie óók iets over de mate van ernst van de mishandeling.

1.4.2 Vormen van kindermishandeling.

Het NJI onderscheidt vijf vormen van kindermishandeling:

- Lichamelijke mishandeling, het gaat dan om het toebrengen van verwondingen door lichamelijk geweld;
- Psychische mishandeling, denk aan stelselmatig vernederen, schelden en bedreigen;
- Lichamelijke verwaarlozing, wanneer het kind onthouden wordt wat het nodig heeft voor een goede lichamelijke gezondheid en ontwikkeling;
- Psychische verwaarlozing, wanneer het kind onthouden wordt wat het nodig heeft voor een goede psychische ontwikkeling;
- Seksueel misbruik, alle seksuele handelingen die niet passen bij de leeftijd of ontwikkeling van het kind. (NJI, 2020; Douma en Hoes, 2020)

Sommige auteurs voegen daar nog een zesde aan toe, te weten getuige zijn van huiselijk geweld (Ten Berge, 2012; Ohlsen, 2012). Anderen, zoals Van Gameren (2019), Douma en Hoes (2020) en ook het NJI schrijven deze vorm van mishandeling onder Psychische mishandeling. Het is dus hoe dan ook een vorm van kindermishandeling.

1.4.3. Oorzaken en gevolgen van kindermishandeling.

In meerdere onderzoeken wordt aangegeven dat kindermishandeling vaak het gevolg is van een combinatie van risicofactoren (Ohlsen, 2012; Ten Berge e.a., 2012; Van Gameren, 2019; Douma en Hoes, 2020). Volgens Van Gameren (2019) is de huidige visie op kindermishandeling, dat dit eerder een kwestie is van onkunde van de ouders dan onwil. Een ouder heeft een gebrek aan pedagogisch inzicht of mishandeling ontstaat doordat de ouder zelf problemen heeft. Volgens Ohlsen kunnen er psychiatrische problemen zijn, maar ook verslavingsproblematiek, problematische partnerrelaties of een ouder die vroeger zelf mishandeld is. Een derde van de mishandelde kinderen gaat volgens Douma en Hoes (2020) later zelf over tot mishandeling. Maar ook ouders zonder een verleden van mishandeling kunnen zich hier schuldig aan maken.

Niet alleen ouders zijn een risicofactor. Volgens Ten Berge (2012) kunnen kinderen zelf ook kenmerken hebben die een risicofactor zijn. Het gaat dan om kinderen die moeilijker op te voeden zijn. Te denken valt aan kinderen met een handicap of een ziekte, kinderen met gedrags- of ontwikkelingsproblemen of kinderen met een moeilijk temperament. Deze kinderen vragen extra zorg en aandacht en kunnen leiden tot meer stress bij ouders. Ouders kunnen teleurgesteld raken in hun kinderen, omdat deze niet voldoen aan hun verwachtingen. Ook ongewenste kinderen lopen een groter risico op mishandeling.

Tot slot zijn er nog de omgevingsfactoren. Ohlsen (2012) noemt hier oorzaken als werkloosheid, armoede, sociaal isolement of een eenoudergezin. Het risico op mishandeling is ook hoger bij gezinnen met laagopgeleide ouders en bij allochtonen. Ten Berge e.a. (2012) verklaren dit uit het feit dat laagopgeleide gezinnen vaak wonen in buurten met veel criminaliteit, drugsproblematiek en achterstand. De etnisch-culturele, religieuze of sociale achtergrond bepaalt in hoge mate hoe er wordt gedacht over acceptabel opvoedingsgedrag. In sommige groepen is slaan als opvoedingsmiddel meer geaccepteerd dan bij andere groepen.

Douma en Hoes (2020) beschrijven dat naast de risicofactoren er ook de zogenaamde beschermingsfactoren zijn. Deze zorgen ervoor dat als er een risicofactor is, de kans op mishandeling of herhaling hiervan kleiner wordt. Een voorbeeld van een beschermingsfactor is als de ouder die mishandelt, een goede relatie heeft met een partner die ondersteunt. Een sociaal netwerk dat meehelpt en emotionele ondersteuning biedt werken ook beschermend. Ook het kind kan beschermende eigenschappen hebben, die de kans op mishandeling verkleinen. Denk hierbij aan positieve zelfwaardering, zelfvertrouwen, een makkelijk temperament en een hoge intelligentie. Een andere beschermingsfactor volgens Ohlsen (2012) is wanneer het kind een sterke band heeft met de school of met ten minste één leerkracht.

De risicofactoren en beschermingsfactoren samen vormen als het ware een delicate balans waarin kinderen worden groot gebracht. Wanneer kindermishandeling plaatsvindt, zijn er volgens Ohlsen (2012) te veel risicofactoren en te weinig beschermingsfactoren. Van Gameren (2019) spreekt hier over draaglast en draagkracht. De balans tussen draaglast en draagkracht slaat door. De draaglast is het totaal aan taken en stressoren en de draagkracht is het geheel aan competenties en beschermende factoren. Dit is uitgewerkt in het balansmodel Bakker (bijlage 1). Hierin zijn zowel de draagkracht en de draaglast van een gezin opgenomen op micro- (ouder en kind), meso- (omgeving) en macroniveau (maatschappij).

Hoewel voorgaande inzicht geeft in de factoren, waar je als leerkracht op kan letten, geeft het volgens Van Gameren (2019) nog geen antwoord op de vraag waarom sommige ouders bij een disbalans overgaan tot mishandeling en anderen niet. Als verklaring wijst de schrijver op het concept pedagogisch besef, het besef om te weten wat in het belang van het kind is en de wens om dit belang te dienen. Volgens van Gameren (2019) is er een voortdurend conflict tussen de belangen van de ouders en die van het kind. Bij mishandelende ouders gaat het eigen belang uiteindelijk voor op dat van het kind. Deze ouders zien opvoeden als een zware taak en voelen de behoeften, wensen en emoties van het kind slecht aan.

Een verstoorde relatie tussen ouder en kind als gevolg van mishandeling heeft een grote impact op kinderen. Douma en Hoes (2020) beschrijven dat de gevolgen zich kunnen uiten op lichamelijk, psychisch, cognitief, gedragsmatig, emotioneel, sociaal en maatschappelijk vlak. Deze gevolgen kunnen zich ontwikkelen op de korte termijn, maar kunnen zich ook op latere termijn ontwikkelen. Volgens Van Beek e.a. (2017) zorgen de vele vormen van mishandeling voor grote verschillen in de gevolgen van mishandeling. Zo maakt het verschil of je psychisch of lichamelijk mishandeld of seksueel misbruikt bent. Andere factoren die van invloed zijn op de gevolgen zijn onder andere de ernst en duur, de leeftijd waarop het begint, de persoonlijkheid van het kind en of er beschermende factoren aanwezig zijn (Ten Berge e.a., 2012).

1.4.4 Signalen die kunnen wijzen op kindermishandeling.

Ohlsen (2012) schrijft dat kindermishandeling vaak niet in een oogopslag is te herkennen. Het gaat vaak om indirecte signalen, die er op wijzen dat er meer aan de hand is. Dit hoeft niet eens kindermishandeling te zijn, maar kan ook betekenen dat er iets anders aan de hand is. Ook dan is er vaak wel een probleem bij het kind, waar iets mee gedaan moet worden. Voor medewerkers op school is het dus zaak die signalen te herkennen. De Ruiters en Ory (2013) schrijven in hun onderzoek naar signaleren en handelen bij kindermishandeling, dat juist leerkrachten in de ideale positie verkeren om veranderingen in het gedrag van het kind op te merken. Ook zouden zij in de beste positie verkeren om een zo goed mogelijke verstandhouding met het kind op te bouwen, zodat deze de leerkracht mogelijk in vertrouwen neemt. Ook McKee en Dillenburger (2009) wijzen erop dat leerkrachten degenen zijn, die naast familie, over langere periodes te maken hebben met een kind.

Zij behoren daarmee tot de eersten die zorgelijke ontwikkelingen rond kinderen kunnen vaststellen en anderen personen of instanties kunnen waarschuwen.

Signalen zijn volgens Douma en Hoes (2020) allereerst te herkennen aan het kind zelf en uiten zich in dezelfde gebieden als de eerder genoemde gevolgen, kortweg lichamelijk of gedragsmatig. Naast lichamelijke verwondingen, zijn fysieke signalen volgens Ten Berge e.a. (2012) ook te herkennen aan een ongezond uiterlijk, eetgewoonten of groeiachterstand. Gedragsmatig gaat het dan bijvoorbeeld om teruggetrokken, angstig of juist agressief gedrag, taalgebruik en de werkhouding op school (Ten Berge e.a., 2012).

Aan het kind is niet altijd iets opvallends te merken, daarom zijn er naast de signalen van het kind ook signalen die afkomstig zijn van de ouders of de omgeving. Ohlsen (2012) zegt daarover dat volwassenen mishandeling vaak verborgen willen houden voor de buitenwereld. De volgende gebeurtenissen of signalen kunnen er volgens Ohlsen (2012) op wijzen dat er iets niet in de haak is:

- Gebrek aan belangstelling voor de prestaties van het kind;
- Afwijzende houding van de ouders/verzorgers tegenover het kind;
- Regelmatig consulteren van huisarts of ziekenhuis, met vaak uiteenlopende klachten;
- Vaak verhuizen (Ohlsen 2012).

Het observeren van ouders bij het halen en brengen of de 10-minutengesprekjes kunnen een beeld geven van de relatie tussen ouder en kind (Ohlsen, 2012). De Ruiter en Ory (2013) wijzen hier in hun onderzoek ook op. In bijlage 2 is een uitgebreide lijst opgenomen van signalen bij (een vermoeden van) kindermishandeling bij kinderen van 4-12 jaar. Het NJI benadrukt dat deze lijst er is om vermoedens van kindermishandeling te onderbouwen, niet te bewijzen. Ook zij geven aan dat signalen een andere oorzaak kunnen hebben.

Bij omgevingsfactoren kan gedacht worden aan de contacten met andere familieleden, de woonsituatie, de financiële situatie, de werksituatie, de sociale situatie en (het ontbreken van) steun vanuit de omgeving (Ten Berge e.a., 2012).

Het NJI (2020) schrijft verder dat signalen niet hetzelfde zijn als risicofactoren. De laatste zijn gedragingen en omstandigheden die een klimaat scheppen voor mogelijke mishandeling. Signalen zijn actuele kenmerken of tekenen die wijzen op mishandeling.

1.4.5 De meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling.

Douma en Hoes (2020) schrijven dat op 1 juli 2013 de meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling verplicht is gesteld voor de sectoren gezondheidszorg, onderwijs, kinderopvang, jeugdzorg, maatschappelijke ondersteuning(welzijn) en justitie. De verplichting geldt volgens Douma en Hoes (2020) voor het invoeren en toepassen van de meldcode. Doel is uiteindelijk dat er in het professionele werkveld eerder en beter wordt gehandeld bij vermoedens van kindermishandeling.

Elk van bovenstaande beroepssectoren moet volgens de website van de Rijksoverheid een meldcode opstellen, die bestaat uit vijf stappen. Dit handelingsprotocol beschermt het kind, maar Van Gameren (2019) geeft aan dat het ook de leerkracht beschermt. Het volgen van de stappen stimuleert zorgvuldig professioneel gedrag, wat de kans op nalatigheden of fouten verkleint. Van Beek e.a. (2017) heeft het hier over institutionele ondersteuning, de leerkracht staat niet meer alleen met zijn vermoedens, maar heeft houvast door middel van de meldcode en de stappen die hierin staan beschreven.

De meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling bestaat uit vijf stappen. Douma en Hoes (2020) beschrijven deze vijf stappen en geven aan dat sinds 1 januari 2019 stap 4 en 5 zijn aangepast. Elke beroepsgroep heeft een afwegingskader opgesteld als onderdeel van de laatste twee stappen, waarmee in dit geval de leerkracht uiteindelijk kan beslissen of hij zelf hulp kan bieden of een melding moet doen bij Veilig Thuis.¹ Volgens Haans en Hoefnagels (2018) zal de aanscherping van de wet ervoor zorgen dat er jaarlijks maximaal 10% meer meldingen gedaan worden en 25% meer adviesvragen. Gedane meldingen uit het verleden, maar ook toekomstige worden door Veilig Thuis bewaard voor eventuele dossiervorming. De vijf stappen van de meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling zien er nu als volgt uit:

1. De signalen in kaart brengen.
2. Collegiale consultatie en zo nodig advies vragen aan of overleggen met Veilig Thuis.
3. In gesprek met de betrokkenen.
4. Wegen van de ernst en het ingeschatte risico op herhaling van het geweld.
5. Beslissen op basis van de gemaakte afwegingen en aan de hand van het afwegingskader:
 1. Is melden noodzakelijk?
 2. Is het inzetten of voortzetten van noodzakelijke hulpverlening (ook) mogelijk?(Douma en Hoes, 2020).

1.4.6 De rol van de leerkracht en belemmeringen die leerkrachten kunnen ervaren bij het handelen bij (vermoedens van) kindermishandeling?

Op de website van het NJI (2020) is te lezen dat ouders de primaire verantwoordelijkheid hebben voor de opvoeding van de kinderen, maar dat de staat op een passende wijze bijstand zal verlenen bij het opvoeden van hun kinderen. Van Gameren (2019) schrijft dat de overheid in het Actieplan Aanpak kindermishandeling 2012-2016 een duidelijk accent heeft gelegd op preventie. De aanpak is gericht op voorkomen, signaleren, stoppen en de schade beperken. Hiermee is de leerkracht een onmisbare schakel in het voorkomen van kindermishandeling. (NJI, 2019; Van Gameren, 2019) Leerkrachten brengen veel tijd door met leerlingen en zien de ouders regelmatig. Dit brengt hen volgens het NJI (2019) in een positie waarin zij niet alleen signalen van kindermishandeling kunnen herkennen, maar hier ook actie op kunnen en moeten ondernemen.

Voorwaarde voor het signaleren van Kindermishandeling is volgens Ohlsen (2012) wel dat leerkrachten zijn getraind in het herkennen van deze signalen. Leerkrachten moeten scholing en coaching krijgen met betrekking tot dit onderwerp. Daarnaast pleiten deskundigen (Baart, 2013; Ohlsen, 2012) ervoor dat scholen zorgen voor een veilig werkklimaat, waarin leerkrachten zich competent voelen en gesteund weten door het bestuur. Deze laatste kunnen hierin bijdragen door te zorgen voor duidelijke procedures en afspraken omtrent het onderwerp. Daar hoort volgens Ohlsen (2012) zeker ook bij het informeren van de medewerkers over de meldcode en het doel daarvan.

Met de introductie van de meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling is er voor leerkrachten een duidelijk stappenplan om te handelen wanneer zij zorgen hebben over een kind. Voordat de leerkracht daadwerkelijk over gaat tot handelen zijn er volgens de literatuur heel wat mogelijke weerstanden en belemmeringen, meldcode of niet. (Ohlsen, 2012; Baart, 2013; Ruiter en Ory, 2013; Van Beek e.a., 2017; Van Gameren, 2019;). Van Gameren (2019) spreekt over handelingsverlegenheid wanneer de leerkracht niet handelt of weet te handelen, ondanks dat er zorgen of signalen zijn over een kind. Hieronder volgt een overzicht van de meest beschreven

¹ Op de website Veiligthuis.nl schrijft de organisatie dat zij er voor iedereen is die te maken heeft met (vermoedens van) kindermishandeling. De beller kan zijn verhaal doen en bekijkt samen met Veilig Thuis wat hij zelf of zijn organisatie kan doen of dat de situatie te complex is en er een melding gedaan moet worden, waarna Veilig Thuis zelf onderzoek doet.

belemmeringen. Grofweg zijn deze onder te verdelen in persoonlijke belemmeringen, organisatorische belemmeringen en culturele of godsdienstige belemmeringen.

De grootste persoonlijke belemmering is dat leerkrachten kindermishandeling vaak niet willen zien en de ogen sluiten voor de realiteit (Ohlsen 2012; Van Gameren, 2019). Het is moeilijk te accepteren dat sommige kinderen niet liefdevol worden opgevoed. Er komen dan gauw gedachten naar boven dat het allemaal wel meevalt en dat men ouders niet valselyk willen beschuldigen en zo de goede relatie te beschadigen. Baart (2013) schrijft in zijn onderzoek dat onzekerheid in het herkennen van signalen hier een grote rol speelt. In datzelfde onderzoek staat dat de angst om ouders vals te beschuldigen samen gaat met angst voor de eigen veiligheid. Wat als je geconfronteerd wordt met boze ouders en het (fysiek) uit de hand loopt?

Van Beek e.a. (2017) schetst als andere persoonlijke belemmering dat het voor de leerkracht moeilijk te bepalen is waar de grens ligt voor ingrijpen. In principe ligt de verantwoordelijkheid voor de opvoeding bij de ouders. Zij bepalen hoe het kind wordt opgevoed, wat ze eten, naar welke school ze gaan en welke normen en waarden ze mee krijgen. Volgens Van Beek e.a. (2017) is er uitleg en legitimatie nodig bij ingrijpen, maar is niet altijd vast te stellen wanneer het risico op schade voor het kind te groot wordt. Van Gameren (2019) spreekt van veiligheid voor het kind als 'het structureel kan rekenen op een volwassene die voorziet in zijn basale fysieke en emotionele behoeften, die hem beschermt tegen gevaar en die daarin continuïteit en voorspelbaarheid biedt'. Het vereist kennis en kunde om hier een juiste inschatting van te maken.

Bij organisatorische belemmeringen speelt volgens Haans en Hoefnagels (2018) allereerst dat veel leerkrachten de meldcode niet of nauwelijks kennen, ook al is deze dus vanaf 2013 al verplicht. De organisatie Veilig Thuis is ook bij veel docenten niet bekend of lijkt beschouwd te worden als een organisatie op afstand. Van Beek e.a. (2017) geeft daarbij nog aan dat het idee heerst dat er met een melding onvoldoende wordt gedaan en het probleem niet wordt opgelost. Ook Ruiter en Ory (2013) schrijven in hun onderzoek dat leerkrachten regelmatig negatieve ervaringen hebben met instanties, zoals bijvoorbeeld Veilig Thuis. Voornaamste reden hiervoor is de communicatie, men hoort niets meer terug of er wordt geen reden gegeven wanneer de melding tot niets leidt.

De belemmeringen kunnen volgens Ohlsen (2012) ook binnen de school spelen. Er is bijvoorbeeld weinig aandacht voor het onderwerp of er zijn geen duidelijke afspraken gemaakt binnen de school. Baart (2013) beveelt aan dat er in scholen trainingen worden gegeven. Deze trainingen kunnen worden ingezet voor zowel het herkennen van signalen, het handelen, maar ook uitleg krijgen over hoe externe instanties werken, zoals bijvoorbeeld Veilig Thuis. Dit moeten dan geen eenmalige, korte trainingen zijn, maar gedurende langere tijd coaching en gesprekken met elkaar over het onderwerp.

Tot slot zijn er nog de culturele of godsdienstige belemmeringen. Ohlsen (2017) beschrijft dat het een belemmering kan zijn hoe je moet omgaan met andere culturen, waarin andere normen en waarden gelden. In sommige (religieuze) gezinnen moet je het gezinshoofd met alle respect behandelen, maar wat als je zijn gedrag afkeurt? Van Beek e.a. (2017) noemen bijvoorbeeld de al eerder genoemde corrigerende tik. Deze is bij Nederlandse wet verboden, maar er zijn nog genoeg culturen waarin dit als een prima opvoedingsmiddel wordt gezien en ook Nederlanders zelf staan niet altijd achter deze wet.

Van Gameren (2019) geeft aan dat er moed voor nodig is om je belemmeringen te overwinnen en wat te doen met je vermoedens. Die moed ontstaat wanneer je handelt uit oprechte interesse voor de ouder en het kind. Door samen met de ouder het belang van het kind voorop te stellen. Ohlsen (2017) voegt daar nog aan toe dat je als signaleerder niet verantwoordelijk bent voor de oplossing van het probleem. Het gaat erom dat je wat doet met de zorgen die je hebt.

1.5 Dit onderzoek.

Uit de theorie komen een aantal zaken naar voren die van belang zijn voor het signaleren van en handelen bij vermoedens van kindermishandeling. Allereerst is er een definitie van kindermishandeling vastgesteld, zodat het tijdens het onderzoek duidelijk is waar het over gaat.

Kindermishandeling heeft vele oorzaken. In de theorie is naar voren gekomen dat er risicofactoren zijn die kunnen leiden tot kindermishandeling. Hoe meer risicofactoren, des te groter de kans op kindermishandeling. Daarnaast zijn er ook beschermingsfactoren. Zij verkleinen de kans op kindermishandeling. Deze balans wordt ook wel omschreven als de draaglast en draagkracht binnen een gezin en is schematisch weergegeven in het balansmodel bakker (bijlage 1). Door meer inzicht te hebben in de verschillende oorzaken wordt de kans op vroegtijdige signalering vergroot.

Leerkrachten hebben veel contact met kinderen en kunnen daardoor vroegtijdig signalen herkennen, mits zij weten waar ze op moeten letten. Signalen kunnen zich bij kinderen uiten op lichamelijke of gedragsmatige wijze. Deze signalen hoeven niet altijd te betekenen dat er sprake is van mishandeling, maar kunnen ook wijzen op andere problemen. Verder is niet altijd iets te merken aan het kind, dus is het belangrijk ook te letten op signalen die afkomstig zijn van de ouders of de omgeving.

Sinds 2013 is de meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling ingevoerd. Scholen moeten hier verplicht mee werken. Leerkrachten doorlopen bij vermoedens van kindermishandeling een stappenplan, waarmee ze kunnen bepalen welke actie ze moeten ondernemen. Dit gaat in samenspraak met Veilig Thuis.

Ondanks de meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling ervaren leerkrachten diverse belemmeringen bij het handelen bij (vermoedens van) kindermishandeling. Deze handelingsverlegenheid kan voortkomen uit persoonlijke, organisatorische of culturele/godsdienstige belemmeringen. Het bespreekbaar maken van het onderwerp in het schoolteam en het volgen van trainingen kan helpen deze belemmeringen te verkleinen.

Dit onderzoek richt zich op het handelen van het onderwijspersoneel bij (vermoedens van) kindermishandeling op de Christelijke basisschool. Om hier inzicht in te krijgen zijn de volgende praktijkvragen opgesteld, die binnen de school onderzocht wordt:

Wat verstaat men onder kindermishandeling?

Weten onderwijsmedewerkers risicofactoren die te maken hebben met kindermishandeling te herkennen?

Welke signalen zorgen bij het onderwijspersoneel voor vermoedens van kindermishandeling.

Hoe handelen onderwijsmedewerkers of zouden ze handelen bij (vermoedens van) kindermishandeling?

Welke belemmeringen ervaren onderwijsmedewerkers bij het handelen bij (vermoedens van) kindermishandeling?

Hoofdstuk 2 Methode

2.1 Dataverzameling

Dit onderzoek wil inzicht krijgen in de wijze waarop onderwijsmedewerkers van de basisschool signaleren en handelen bij (vermoedens van) kindermishandeling. Er is gekozen voor een beschrijvend (kwalitatief) onderzoek. Op die manier kan worden beschreven hoe de processen op

school verlopen en wat de ervaringen en meningen van het onderwijspersoneel zijn met betrekking tot het onderwerp. Door middel van interviews wordt de praktijksituatie in kaart gebracht.

De interviews zijn semi-gestructureerd. Van te voren zijn gestructureerde vragen opgesteld die meer inzicht moeten geven in de denk- en handelwijze van de leerkrachten. Echter op basis van de antwoorden kan de interviewer ervoor kiezen om door te vragen, om zo een nog beter inzicht te krijgen. De interviews duren ongeveer 30-45 minuten.

2.2 Beschrijving van de onderzoeksgroep

Het onderzoek wordt uitgevoerd op de basisschool. Voor het onderzoek zijn van belang de onderwijsmedewerkers van de deze school. Het gaat om onderwijsmedewerkers van zowel de onder-, midden en bovenbouw. Alle acht leerkrachten zijn benaderd om mee te werken aan het onderzoek, uiteindelijk hebben drie leerkrachten en een onderwijsassistent aangegeven bereid te zijn mee te werken. Daarnaast is het belangrijk dat onderwijsmedewerkers met een lange werkervaring meedoen met het onderzoek, want bij hen is de kans het grootst dat zij ervaring hebben met gevallen van kindermishandeling. De werkervaring van de deelnemers varieert van twee jaar tot 39 jaar. De vier deelnemers bestaan uit drie vrouwen en één man.

2.3 Operationalisatie: meetbaar maken van je te meten term(en) en meetinstrumenten

In onderstaand schema zijn de te meten termen uitgewerkt in deelaspecten. Elke deelvraag is uitgewerkt in begrippen en deze zijn weer verder gedetailleerd beschreven. Op deze manier is het mogelijk om gestructureerde interviewvragen op te stellen en kan er gericht gevraagd worden naar de kennis en het handelen van de deelnemers aan het onderzoek. Aan de hand van de begrippen en de deelaspecten zijn onderstaande interviewvragen opgesteld. De genummerde vragen zijn de hoofdvragen. De vragen daaronder geven de interviewer de mogelijkheid om door te vragen op het onderwerp.

Deelvragen	Deelaspecten	Codes
Wat versta je onder kindermishandeling?	<u>Kindermishandeling</u> : elke vorm van voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel.	- Fysiek. - Psychisch. - getuige van (huiselijk) geweld. -Seksueel. -Afhankelijkheid. -bedreigend. -gewelddadig.
Weten onderwijsmedewerkers risicofactoren die te maken hebben met kindermishandeling te herkennen?	<u>Risicofactoren</u> : factoren die de kans op kindermishandeling vergroten of in de hand werken.	- ouderfactoren: psychiatrische problemen, verslavingen, problematische relaties, mishandelingsproblematiek uit het verleden. - kindfactoren: kinderen met een handicap of ziekte.

		gedrags- of ontwikkelingsproblemen, moeilijk temperament, ongewenst kind. - omgevingsfactoren: werkloosheid, armoede, sociaal isolement, etnisch-culturele of religieuze achtergrond, eenoudergezinnen, laagopgeleid.
Welke signalen zorgen bij onderwijsmedewerkers voor vermoedens van kindermishandeling.	<u>Signalen</u> : kenmerken die duiden op (mogelijke) kindermishandeling.	- lichamelijke kenmerken: verwondingen, ongezond uiterlijk, eetgewoonten, groeiachterstand. - (plotseling veranderde) gedragskenmerken: teruggetrokken, agressief, angstig, taalgebruik, werkhouding op school. - ouderkenmerken: gebrek aan belangstelling, afwijzende houding, vaak bezoeken van huisarts of ziekenhuis met verschillende klachten, vaak verhuizen. - omgevingskenmerken: de (sociale) woonsituatie, financiële situatie, werksituatie, mate van steun vanuit de omgeving.
Hoe handelen onderwijsmedewerkers of zouden ze handelen bij (vermoedens van) kindermishandeling?	<u>Handelen</u> : het gebruik van de meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling of gebruikt men een andere aangepaste procedure binnen de school.	De vijf stappen van de meldcode: - signaleren - overleggen met collega's of Veilig thuis - in gesprek met ouders - wegen van de ernst en risico's - beslissen aan de hand van afwegingskader welke hulp of melding bij Veilig Thuis. Bij een andere procedure: Wat zijn de te ondernemen stappen?
Welke belemmeringen ervaart de onderwijsmedewerker bij het handelen bij	Belemmeringen: welke dilemma's ondervindt de leerkracht bij het handelen bij (vermoedens van) kindermishandeling.	- Persoonlijke dilemma's - Organisatorische dilemma's; - Cultureel/religieuze dilemma's.

(vermoedens van) kindermishandeling.		
---	--	--

1. Wat versta je onder kindermishandeling?
2. Kun je een gedetailleerde beschrijving geven van een situatie waarin je vermoedens had van kindermishandeling?
 - a. Welke signalen leidden tot vermoedens?
 - b. Hoe heb je toen gehandeld?
 - c. Hoe wist je wat je moest doen?
 - d. Hoe ging je om met twijfels?
 - e. Heb je ook gesproken met derden/ouders?
 - f. Wat was de uiteindelijke uitkomst?
3. Kan je een situatie beschrijven waarin je zorgen had vanwege de risicofactoren? (eventueel een korte uitleg over risicofactoren)
 - a. Welke risicofactoren ging het om?
 - b. Hoe heb je toen gehandeld?
 - c. Wist je hier ook wat je moest doen?
 - d. Wat was de uiteindelijke uitkomst?
 - e. Zijn er kinderen in de klas waarbij er 1 of meerdere risicofactoren zijn?
4. Wordt er aandacht besteed binnen het team aan hoe te handelen bij (vermoedens van) kindermishandeling?
 - a. Hoe zou je hier graag aandacht aan besteden?
5. Hoe is de procedure bij jullie op school bij het handelen bij vermoedens van kindermishandeling?
 - a. Met wie kan je in overleg als je vermoedens hebt? (Aandachtsfunctionaris?)
 - b. Helpt de meldcode bij het herkennen van signalen?
 - c. Geeft de meldcode houvast en steun om daadwerkelijk tot handelen over te gaan?
 - d. Mis je nog iets in de stappen van de meldcode?
6. Zijn er factoren die jou als onderwijsmedewerker belemmeren in het handelen bij vermoedens van kindermishandeling?

2.4 Procedure afname meetinstrumenten:

De interviews worden afgenomen bij onderwijsmedewerkers van de basisschool. In eerste instantie worden met de schoolleiding afspraken gemaakt over de uitvoering van mijn onderzoek en wat er na afloop met de verzamelde data gebeurt. Hierna worden de medewerkers van de school per mail gevraagd of zij willen meewerken aan het onderzoek. Er is afgesproken dat de interviews plaatsvinden tijdens een videogesprek. Vanwege corona wil de school zo weinig mogelijk externe bezoekers in het gebouw.

Aan het begin van het interview wordt het doel besproken en aangegeven hoe lang het interview duurt. Dit zal ongeveer 30-45 minuten zijn. De respondent wordt gevraagd naar toestemming om het gesprek op te nemen. Daarnaast is er ruimte voor eventuele vragen van de respondent. Aan het slot van het interview krijgt de respondent de ruimte voor eventuele aanvullende opmerkingen. De respondent krijgt daarnaast informatie wat er met de verzamelde data gebeurt en hoe en wanneer dit wordt teruggekoppeld. Het interview wordt opgenomen, zodat de data naderhand kan worden

uitgewerkt. De onderzoeker heeft het contract verplekieren getekend waarin staat dat alle informatie vertrouwelijk wordt behandeld. Deze is te vinden in OnStage.

2.5 Data-analyse

De opnames van de interviews worden uitgewerkt om de onderzoeksvraag te beantwoorden. Alle interviews worden uitgeschreven in een word-bestand. De antwoorden van de respondenten worden gecategoriseerd aan de hand van de deelvragen uit het operationalisatie-schema. Dit heet ook wel thematisch coderen. Elke deelvraag krijgt een kleur. Het gaat dan om weten wat er wordt verstaan onder kindermishandeling (rood), het herkennen van de risicofactoren (geel), signalen herkennen bij mishandeling (blauw), handelen van de leerkracht (groen) en belemmeringen die leerkrachten ervaren (paars). Bij elke deelvraag wordt in de uitgeschreven interviews gemarkeerd wat er in de kern over wordt gezegd. Op die manier worden de gegeven antwoorden overzichtelijker en blijft het belangrijkste in kleur weergegeven. Deze kernachtige samenvattingen worden onder elk interview genoteerd. Door punten vervolgens te beschrijven worden overeenkomsten en verschillen in de gegeven antwoorden duidelijk. Ook kan er dieper worden ingegaan op verklaringen, verbanden en patronen.

2.6 Betrouwbaarheid en validiteit

Dit onderzoek richt zich op de ervaringen en kennis die leerkrachten hebben bij het signaleren en handelen bij kindermishandeling. De operationalisatie van de deelvragen zorgt voor een verhoging van de validiteit van het onderzoek, want het zorgt ervoor dat er relevante en bruikbare informatie over het onderwerp wordt gegeven. Ook als leerkrachten (nog) geen ervaringen hebben met gevallen van kindermishandeling in de klas, kan hen wel worden gevraagd of zij signalen en risicofactoren weten te herkennen, of zij belemmeringen zouden voelen en of zij weten hoe ze moeten handelen als het wel gebeurt. Door meerdere leerkrachten aan het woord te laten over dit onderwerp, wordt een rijker beeld verkregen over de onderwijspraktijk op de basisschool met betrekking tot kindermishandeling.

Op basis van de deelaspecten kan de interviewer vragen stellen en doorvragen op bepaalde onderwerpen. De resultaten die worden verkregen zijn specifiek van toepassing op de school waar het onderzoek wordt uitgevoerd. Zou het onderzoek op een andere school plaatsvinden, dan kunnen de uitkomsten anders zijn. Door zorgvuldigheid van de kant van de onderzoeker en een systematische en transparante verslaglegging kan het onderzoek in de toekomst wel opnieuw gedaan worden en zo dicht mogelijk naderen tot het origineel.

Hoofdstuk 3. Resultaten.

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de interviews beschreven. Per deelvraag wordt kernachtig beschreven wat de respondenten hierover hebben gezegd. De resultaten geven uiteindelijk een beeld van de overeenkomsten en verschillen in de handelwijze van het onderwijspersoneel.

3.1 Wat verstaat men onder kindermishandeling?

Gevraagd naar de definitie van kindermishandeling geven de respondenten verschillende beschrijvingen, van wat in hun ogen valt onder kindermishandeling. Daarbij wordt niet altijd de letterlijke vorm benoemd, zoals die beschreven is in paragraaf 1.4.1. Wel worden de uiterlijke kenmerken benoemd, zoals slaan, schreeuwen, verwaarlozing en geen aandacht geven. Van de respondenten beperkt 1 leerkracht zich tot lichamelijke mishandeling en verwaarlozing. Deze benoemt niet het psychische gedeelte. De overige drie doen dit wel, waarvan twee ook echt letterlijk het geestelijke aspect benoemen.

Eén van de respondenten maakt onderscheid in doelbewust iemand pijn doen, geestelijk of lichamenlijk. Zoals de medewerker het verwoord: *‘..maar het kopje bewust, weten dat je iets verkeerd doet, daar zit mishandeling in.’* De overige drie respondenten lijken dit onderscheid niet te maken en vinden dat mishandeling plaatsvindt op het moment dat gedrag nadelig is voor het kind. Zoals één respondent het omschrijft: *‘..Alles waar je kinderen tekort mee doet..’* Overigens geeft de medewerker ook aan dat als het onbewust gebeurt, het niet minder slecht is, maar dat er wellicht meer begrip voor op te brengen is.

In de omschrijvingen van de respondenten zijn twee ontbrekende vormen van kindermishandeling. Dat zijn seksueel misbruik en getuige zijn van huiselijk geweld. In de omschrijvingen van de medewerkers gaat het om fysieke of geestelijke mishandeling gericht op het kind. Getuige zijn van huiselijk geweld zou nog onder bepaalde opmerkingen geplaatst kunnen worden. Zo zegt een respondent *‘..als het niet rustig is, vind ik het zwaar voor het kind.’* Maar de grote afwezigheid in de opmerkingen van alle respondenten is het seksueel misbruik. Hoewel een aparte vorm van kindermishandeling, heeft geen enkele respondent hierna verwezen tijdens het gehele interview. In de interviews is niet doorgevraagd waarom deze vorm niet werd genoemd. Ook werd niet gekeken of men deze vorm wel als kindermishandeling zou beschouwen als het door de interviewer werd geopperd. De reden hiervoor is dat dit pas na analyse van de interviews naar voren kwam.

3.2 Het herkennen van de risicofactoren.

Als het gaat om het herkennen van risicofactoren geven de respondenten veelal dezelfde kenmerken waar ze op letten. Drie van de vier noemen armoede als een belangrijke risicofactor. Twee van de vier noemen daarnaast stress in huis als een risicofactor. Ook spreken twee van de vier over mensen die uit andere landen komen, waarbij er sprake is van andere gewoonten of dat deze mensen niet volop kunnen meedoen in de Nederlandse maatschappij. Een respondent zegt daarover: *‘..We hebben wel kinderen uit andere landen, en dan denk je ook van die maken ook veel mee, die ouders hebben geen baan of baan onder hun niveau. Die hebben het niet breed, wel een vergunning, dan begint het eigenlijk. Wonen in straat met lager niveau terwijl ze in land van oorsprong docent zijn geweest en hier in fabriek aan lopende band zitten. En laatst hoor je mensen in Syrië overleden en dat krijgen kinderen allemaal wel mee.’*

Verslavingsproblematiek wordt door twee respondenten genoemd, al zegt één erbij het niet zelf gezien te hebben. Een andere respondent noemt nog een aantal risicofactoren, zoals werkloosheid, het feit dat ouders geen contact willen met school en ouders die zelf in het verleden mishandeld zijn.

Twee van de vier respondenten noemden het huisbezoek. Dit is natuurlijk geen risicofactor, maar het verschaft de onderwijsmedewerker wel een inkijkje in het huishouden en daarmee op de mogelijkheid om risicofactoren te herkennen: *‘Nu met corona geen huisbezoeken meer, maar altijd gewend om bij nieuwe gezinnen, kinderen, groep 1 en 2, gaan we thuis kijken, is niet om te controleren of het goed gaat maar je oog valt wel op hoe daar ligt geen vloerbedekking in de keuken, wat ziet het er armoedig uit, maar je ziet dan niet dat ze mishandeld worden, gaat meer om uiterlijke vertoning en hoe kinderen thuis zijn, als ze brutaal zijn, hoe ouders daarop in gaan.’*

3.3 Signalen herkennen bij mishandeling.

Wanneer het gaat om het herkennen van signalen zijn er veel overeenkomsten tussen de antwoorden van de respondenten. Zo wordt door alle respondenten genoemd dat het kind onverzorgd of slecht gekleed is. Eén respondent voegt daar nog aan toe dat sommige kinderen ook slecht eten mee krijgen naar school. Drie van de vier respondenten noemt het hebben van blauwe plekken of schrammen een signaal.

Naast de fysieke signalen, worden er ook signalen genoemd die behoren tot de gedragskenmerken. Deze komen zowel bij het kind, als bij de verzorgende voor. Drie van de vier noemen het vaak te laat komen van het kind of het thuishouden van het kind. Twee van de vier respondenten noemt liegen als signaal. Dit liegen wordt overigens door zowel de ouder als het kind gedaan, waarbij de respondenten het liegen door het kind zien als overgenomen van of bescherming van de ouder. De helft van de respondenten zien een ander opvallend signaal dat vaak gebeurt. Ouders halen hun kind van school of verhuizen. Hierdoor raakt het kind uit het zicht. Een medewerker vertelt hierover: *'En dan bel je er achteraan en dan krijg je ja is wel weer beter, komt weer op school en dat gebeurt dan niet. Is frustrerend. En dan wel leerplichtig, ja nu moeten ze wel en dan zie je ze soms vertrekken. Dan zeker te dicht op de huid.'*

Eén respondent noemt als gedragssignaal het feit dat kinderen bijvoorbeeld nergens mogen spelen, ook worden deze kinderen niet uitgenodigd. Eén van de respondenten noemt als signaal ook het angstig weggelopen of afweren: *'..maar ik ging een keer per ongeluk met hand over kind heen en het eerst was dat.. je kruipt weg, angstig afweren, dan krijg je wel vermoeden van oh even opletten, hoeft niets te zijn, maar als hij al een poosje in de klas zit, denk je toch opletten. Dat was eigenlijk meteen al zo dat hij in de klas kwam.'*

Ook worden genoemd het heel stil zijn van kinderen of juist superirritant. Ook wijst een respondent erop dat kinderen rare spelletjes doen, waardoor men extra oplet wat er aan de hand is: *'Al wat jaren terug, maar was een jongetje die slecht gekleed op school kwam, zat met voedsel dat ik zoiets had weet niet wat jij binnen krijgt, rare spelletjes doen op het plein, rare dingen doen op het schoolplein. Bijvoorbeeld met fietsjes net ergens voor langs scheuren zo laat mogelijk, om de held te zijn, net over de top, en op school ging hij bewust met andere kinderen vlak voor auto's langsfietsen, zo laat mogelijk, die was dan de winnaar. Die zat in groep 5 toen. In de klas was hij vooral heel stil en als hij iets had waar hij het niet mee eens was kon hij heel boos worden.'*

3.4 Handelen van de onderwijsmedewerker.

Als het gaat om handelen bij (vermoedens) van kindermishandeling vertellen de respondenten over wat zij doen en in enkele gevallen ook hoe zij het aanpakken. Twee respondenten geven aan dat zij bij vermoedens een logboek bijhouden. Zij noteren wat er wanneer is gebeurd of gezegd. *Dat is iets wat we sinds kort doen, alles letterlijk noteren en dan kan je terugkijken, je ziet dit en dit is gezegd'*, aldus een respondent.

Wat er vooral uitspringt is dat alle respondenten hun vermoedens of signalering bespreken. Zij bespreken het met het team, met de IB-er of de directeur. Het verschilt in welke volgorde dit gedaan wordt. Wanneer wordt doorgevraagd lijken de respondenten bij serieuze vermoedens toch de voorkeur te geven aan het bespreken met de IB-er. Een medewerker zegt hierover: *'De IB-er pakt heel veel op, die is wel de coördinator van alles, voor mij is de IB-er de volgende stap. Je blijft in gesprek met elkaar, het is niet ik heb het aan jou gegeven, het komt wel goed, je houdt contact. Er wordt gekeken wat kunnen we doen en dan wordt het teruggekoppeld, ik neem dan contact op met de ouders.'* De respondent vertelt dat er regelmatig door de IB-er wordt gevraagd of er nog iemand is

die besproken moet worden. Voor de onderwijsassistent zijn de leerkracht en de directeur degenen waar zij naartoe stapt met vermoedens.

Twee respondenten noemen ook het in gesprek gaan met ouders. Beide medewerkers geven aan dat de IB-er dan ook aanwezig is bij zo'n gesprek. Voor een respondent is dit prettiger, omdat *'...zou de IB ererbij willen, zodat je weet wat je gezegd hebt.'* De respondent had voorafgaand aan het interview expres niet gekeken naar het protocol. De medewerker vertelt hoe hij zou handelen: *'Hoe ik het nu in mijn hoofd heb is dat ik iets signaleer, met die vermoedens ga ik naar de IB-er of de directeur en van daar wordt verder gekeken, van is het al een bekend iets, dan gaat het naar veilig thuis, maar anders ga je in gesprek met de ouders, ga je daarna kijken is er verbetering ja of nee, en anders weer naar de ouders..... en dan met ouders overleggen van joh ik ga wel een melding maken.'*

Een andere medewerker zegt over het in gesprek gaan met ouders dat het belangrijk is om het open te houden. *'Je wilt niemand beschuldigen maar je constateert wel dat er problemen zijn of je hoeft niet te vertellen wat er is maar heb je behoefte aan hulp. Je probeert het wat ruim te houden, maar je maakt wel contact met de ouders.'* Naast het openhouden van het gesprek, geeft de medewerker ook aan dat ze ouders wel eens tips geeft. Wel voorzichtig, want de respondent wil niet op tenen trappen. Een gesprek wordt volgens deze medewerker voorbereid met de IB-er. Op die manier wordt gekeken hoe gaan we het gesprek aan, wat is handig. Volgens de medewerker leidt zo'n gesprek soms al tot verbeteringen: *'Soms zie je dat ouders dingen veranderen. Dat ze meer aandacht geven aan het kind, alerter zijn, kind gaat voor, ik moet toch zorgen dat hij op tijd op school komt, dat hij kleren aan krijgt die heel zijn, dat hij eten krijgt voor hij op school komt, er komt ook terugval dat zie je ook en sommige ouders willen het niet. Dat is voor ons, jij bent op school, wij redden het wel...'*

Om erachter te komen of er meer aan de hand is gaan alle respondenten ook het gesprek aan met het kind. Allen beschrijven dit als luchtige gesprekjes, maar door wat door te vragen krijgen de respondenten dan extra informatie die hun vermoedens bevestigen.

Wanneer het gesprek met de ouders niets opleveren is volgens twee respondenten de volgende stap het melden bij Veilig Thuis. De medewerker noemt niet specifiek deze instantie, maar verwijst naar de IB-er *'..die legt contacten, bovenschools ook en schoolbreed.'* Een respondent beschrijft een situatie, die achteraf niet zozeer kindermishandeling was, maar wel een geval van zelfmishandeling. In overleg met de directeur werden de ouders gepasseerd en werd meteen een melding gedaan bij Veilig Thuis. *'Ik heb de directeur gevraagd, die heeft er toen ook naar gekeken, vond het een bijzonder verhaal, die heeft het ook geverifieerd, heeft contact opgenomen met Veilig Thuis, omdat we daar al in contact mee stonden, wij hadden het protocol op school gevolgd, als er iets met dat gezin gebeurt dan moeten we contact opnemen met veilig thuis, dus zij zijn langs geweest, heeft mij geïnterviewd en is daarna bij het gezin thuis geweest.'* Deze stappen zijn in de meldcode omgekeerd, maar de instantie was dus al betrokken bij het gezin. Wel zegt de respondent: *'Ik had graag gezien dat ik in gesprek kon met de ouders, misschien konden zij het wel uitleggen, dus ik vind nu als ik terugblik heb moedwillig een instantie op de ouders gestuurd, terwijl het onderling ook op te lossen was.'*

Eén van de respondenten heeft nog een paar opmerkingen gemaakt, die wellicht een rol kunnen spelen bij het handelen. Zo heeft de medewerker geen inhoudelijke kennis van de stappen van de meldcode. Ook wordt niet alles met de medewerker besproken: *'Over het algemeen worden die dingen niet met onderwijsassistenten besproken. Moet wel eens gezegd worden, het gaat niet zo goed, zo'n opmerking tussendoor, maar moet dan wel even doorvragen.'* Daarnaast heeft de medewerker wel veel 1 op 1 begeleiding: *'...veel bezig met 1 op 1 begeleiding met kinderen die er niet uitkomen, dan heb je veel gesprekjes en die koppel ik wel terug naar leerkrachten, he ze zeggen dit, kan jij eens kijken hoe dat zit.'*

3.5 Belemmeringen die de onderwijsmedewerkers ervaren.

Als het gaat om belemmeringen die onderwijsmedewerkers ervaren bij het handelen, wordt door drie van de vier respondenten het bespreken met de ouders genoemd. Het wordt als lastig ervaren en men is op hun hoede voor agressie van de kant van de ouders. Eén respondent geeft aan dat als je overgaat tot een melding je *'..als leerkracht, ben je wel gauw in beeld.'* Een andere respondent zegt: *'..je weet dat je de wind van voren kan krijgen.'* Opvallend is dat naarmate medewerkers ouder worden, zij zeggen zich minder te laten belemmeren door ouders bij het handelen. Een respondent zegt daarover: *'Vroeger was angst voor ouders, nu niet meer, je wordt ouder en neemt de ervaringen van toen mee en denkt dit gaat mij niet weer gebeuren. Kind komt meer op de voorgrond.'* Eén respondent geeft aan dat ouders geen belemmering zijn, het kind staat voorop. De medewerker geeft daarbij aan dat je voorbereidende maatregelen kan treffen als je tegenstand verwacht.

Gebrek aan kennis van de meldcode kan ook worden geclassificeerd als belemmering. Drie van de vier respondenten geven aan dat er 'hiaten' zitten in hun kennis van de meldcode. Of zoals één respondent het verwoord *'In principe doen wij wel die stappen, is afgesproken maar het is beetje weggezakt. We hebben het ergens in een map liggen, weet het zo niet, sinds een jaar in nieuwe gebouw zitten, spulletjes opgeruimd en ergens anders neer gelegd.'* In navolging van hun opmerkingen geven zij alle vier aan dat zij wel wat zien in een regelmatige 'opfriscursus' of een studiedag. Het hoeft dan niet per se te gaan over welke signalen en welke stappen te volgen, maar wel spreken drie van de vier de wens uit dat er eens een expert op dit gebied langskomt. Bijvoorbeeld iemand die werkt bij Veilig Thuis of een andere instantie. Een respondent zegt daarover: *'..maar dan wil ik meer verdieping, niet wat is verwaarlozing, wat is mishandeling, daar heb je wel een beeld van als leerkracht, maar meer van je ziet dit, hoe kijk je ernaar, hoe kijk je naar een blauwe plek, hoe kijk je naar bepaalde uitspraken. Bijvoorbeeld een expert die langskomt, die zegt in mijn verleden heb ik dit gedaan, dat je die manier van denken ziet.'*

Wat ook een belemmering kan zijn volgens twee respondenten is het kind zelf. Daarbij wordt bedoeld of het er voor het kind niet erger op wordt, wanneer ouders worden aangesproken of wanneer er melding wordt gemaakt. Een respondent vraagt zich af wat er dan gebeurt met het kind, terwijl een andere respondent bang is om het kind kwijt te raken. Daarmee bedoelt ze dat het kind van school wordt gehaald en daardoor uit het zicht raakt. In zekere zin zijn ook dan de ouders, of juist hun voorziene reactie, de belemmering. Agressie van ouders hoeft niet altijd de belemmering te zijn. Een respondent geeft aan dat vermoedens ook bedekt kunnen worden met de mantel der liefde: *'...Je gaat er vanuit dat alle ouders het goed willen.'* Dit goedpraten is een belemmering, als je daardoor niet tot handelen over gaat.

Belemmeringen kunnen ook komen vanuit de hoek van de collega's. Twee van de vier respondenten benoemen dit. Het gaat dan om collega's die vinden dat er niets aan de hand is, waardoor de respondent uiteindelijk geen actie onderneemt. Een medewerker vertelt hier over: *'..of tegengehouden door andere collega, maar dat vond ik dan niet. Die probeerde te sussen maar dat voelt achteraf niet lekker.'* Een andere medewerker omschrijft het als volgt: *'Voor mij is het, omdat er dan 4 of 5 collega's zijn, die dat zeggen...Dat ik denk je hebt het kind in de klas gehad, we kennen die ouders, ik heb die ouders nog nooit gezien, dus die 4 weten het wel beter, misschien zie ik er ook wel te veel in. Ik denk dat hun gevoel betrouwbaarder is, dan de mijne.'*

Een volgende belemmering die naar voren komt is jeugdigheid of onervarenheid. Hoewel anders verwoord door de respondenten, wijzen alle vier erop dat het lastiger is om tot handelen over te gaan wanneer je nog jong en onervaren bent. Vaak hebben de onderwijsmedewerkers als ze jonger zijn het nog niet zelf meegemaakt of weten zij niet waar ze op moeten letten. De belemmering is dan onwetendheid, maar ook geen vertrouwen in eigen vaardigheden. Eén respondent heeft tijdens de opleiding voorlichting over dit onderwerp gemist: *'..wanneer is iets een vermoeden en wanneer is iets*

gewoon een blauwe plek. En die expertise krijg je helemaal niet mee op de pabo.' In de eerste alinea van deze paragraaf vertelt een respondent al dat naarmate de ervaring toenam, de medewerker zich minder snel liet belemmeren om tot actie over te gaan. Men heeft leren vertrouwen op eigen waarnemingen.

Tot slot noemt een respondent nog een belemmering. De medewerker noemt dit handelingsverlegenheid van de school. De school zou te voorzichtig zijn in de omgang met dit soort situaties en eerder het gesprek moeten aan gaan met de ouders. De medewerker spreekt over een taboe met betrekking tot dit onderwerp: *'Ja denk dat er een soort voorzichtigheid is... dat je bang bent dat je ouders afstoot omdat je melding maakt, of dat je met iets bemoeit wat niet prettig is...heb het idee dat scholen daar heel voorzichtig in zijn. Dus de belemmering vind ik de daadkrachtige school en met name de leiding.'*

Hoewel het hier wederom gaat over het in gesprek gaan met ouders, is het verschil dat het nu niet om de onderwijsmedewerker als persoon gaat die de belemmering ervaart. Maar de school zelf, als organisatie, wordt hier als belemmering genoemd.

Uit de interviews blijkt ook dat er niet altijd positief wordt gedacht over de betrokken instantie(s). Twee van de vier respondenten spreken over de traagheid van deze instanties of hoe er langs elkaar gewerkt wordt. *'Er worden dan instanties opgezet, maar dan mist de samenhang, dan denk ik wie coördineert dit dan, want de een zegt dit hoort niet bij mij, nee dat doe ik niet en dan blijft het liggen en dat je denkt, koop dat kind dan een wekker, die praktische dingen, dan heb ik de neiging ik koop er wel 1. Zijn kleine dingen, maar wie coördineert dat dan, ben ook vaak ongeduldig hoor, ja die samenhang, jij regelt dat of jij gaat in huis kijken of jij brengt orde aan, maar ik weet dan niet wie dat moet doen, ik vind dat vaak verwarrend.'*

Een andere respondent heeft ervaren dat het soms lang duurt voordat er iets gebeurt of voordat je wat terug hoort: *'Ik hou niet van Veilig Thuis, daar heb ik de gruwels aan. Je kunt wel een melding maken, maar als je 3,4,5 maanden later nog een bericht krijgt is het snel, dat is echt verschrikkelijk... je vreet niets uit en je staat er niet voor die kinderen.'*

Een laatste opmerking van een respondent heeft ook te maken met de meldcode en de instantie: *'Via zo'n meldcode, dat je op den duur niet anoniem bent. Anoniem zou wel verschil maken.'*

Hoofdstuk 4. Discussie.

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de interviews verder geanalyseerd en geduid. In de komende paragraaf Conclusie wordt een koppeling gemaakt tussen de praktijkonderzoeksvragen en de resultaten. In de paragraaf Discussie wordt gereflecteerd op het onderzoek. Er wordt gekeken naar in hoeverre de conclusie overeenkomt met de theorie en de verwachtingen voorafgaand aan het onderzoek. Tot slot volgt de paragraaf Aanbevelingen. Hierin wordt gekeken naar de bruikbaarheid van het onderzoek voor de praktijk. Ook worden enkele opmerkingen gemaakt over vervolgonderzoek en eventuele verbeterpunten.

4.1 Conclusie

In dit onderzoek is gekeken naar het signaleren en handelen van onderwijsmedewerkers op de basisschool bij vermoedens van kindermishandeling. Voordat er antwoord wordt gegeven op de hoofdvraag worden nu eerst de deelvragen afzonderlijk beantwoord.

4.1.1 Wat verstaat men onder kindermishandeling?

Hoewel vaak iets anders verwoord, zien drie respondenten dat kindermishandeling zowel fysiek als psychisch plaatsvindt. Uit de opmerkingen gemaakt door de andere leerkracht is wel af te leiden dat ook zij bij kindermishandeling er wel op let of het geestelijk welzijn van het kind in orde is. Zoals te verwachten wordt veel verwezen naar het fysieke gedeelte van mishandeling. Dit komt doordat dit ook gauw zichtbaar is. In de definitie wordt geen onderscheid gemaakt tussen een kind bewust of onbewust mishandelen. Geen van de respondenten heeft iets gezegd over seksueel misbruik.

4.1.2 Weten onderwijsmedewerkers risicofactoren die te maken hebben met kindermishandeling te herkennen?

Allereerst moet worden opgemerkt dat de respondenten tijdens de interviews signalen en risicofactoren nog wel eens door elkaar halen. Wordt het één genoemd, dan wordt het andere bedoeld en vice versa. De belangrijkste risicofactoren die werden genoemd zijn armoede, stress en verslavingsproblematiek. Ook mensen uit andere landen of culturen werden genoemd. Hier gaat het vaak over andere gewoonten, maar ook het feit dat deze mensen vaak onder grote spanning staan door hun verleden of het niet tot hun recht komen in een andere maatschappij. Andere risicofactoren die werden genoemd waren werkloosheid en mishandelingsproblematiek uit het verleden.

Een risicofactor zoals bijvoorbeeld armoede wordt gezien door de kleding die kinderen dragen of het eten dat de kinderen meenemen naar school. Daarnaast geven ook huisbezoekjes een inkijkje in het leven van de gezinnen. Hierbij is het niet het hoofddoel om te zien hoe mensen leven, maar het wordt wel opgemerkt.

Risicofactoren die niet werden genoemd, maar volgens de literatuur wel veel voorkomen zijn problematische relaties, eenoudergezinnen en laagopgeleide ouders. Ook is er niets gezegd over kinderen die een moeilijk temperament hebben of te maken hebben met een handicap of ziekte. Het is niet gezegd dat onderwijsmedewerkers hier niet op letten, het is niet ter sprake gekomen in de gesprekken.

4.1.3 Welke signalen zorgen bij onderwijsmedewerkers voor vermoedens van kindermishandeling.

Over signalen wordt door de onderwijsmedewerkers veel gezegd. Zij weten verschillende lichamelijke en gedragskenmerken op te noemen. Lichamelijk gaat het dan voornamelijk om slechte kleding en slecht voedsel. Ook het hebben van blauwe plekken of schrammen werd meerdere malen genoemd.

Bij gedragskenmerken wordt vooral het te laat of helemaal niet verschijnen op school genoemd. Daarnaast wordt liegen door het kind of de ouder genoemd. Wat ook voorkomt is dat ouders hun kind van school halen of zelfs verhuizen. Hierdoor raken de kinderen uit het zicht, vaak tot frustratie van de onderwijsmedewerker.

Een ander signaal die werd genoemd is dat kinderen nergens mogen spelen en ook nooit werden uitgenodigd. Het lijkt erop dat zo'n kind in een isolement zit. De eerder genoemde huisbezoekjes zijn voor leerkrachten een goed moment om te zien hoe de omgang is tussen ouder en kind. Tot slot werden als signalen genoemd het weggroepen of afweren bij aanraking en wanneer kinderen heel stil zijn of juist heel erg op de voorgrond. Ook het spelen van rare spelletjes werd genoemd.

Hiermee zijn alle veelvoorkomende signalen, die ook in de literatuur naar voren kwamen genoemd. Alleen over omgevingskenmerken is niets gezegd. Aan de andere kant zijn deze bij risicofactoren wel naar voren gekomen. Denk aan de financiële situatie (armoede), de woonsituatie (huisbezoek) en de werksituatie (werkloosheid). Hoewel de respondenten aangeven soms wat onzeker te zijn over signalering, weten zij veel signalen te benoemen.

4.1.4 Hoe handelen onderwijsmedewerkers of zouden ze handelen bij (vermoedens van) kindermishandeling?

Onderwijsmedewerkers op de basisschool bespreken veel met elkaar. In teamverband, met de IB-er en de directeur. Vermoedens en signalen worden met elkaar besproken, waardoor een onderwijsmedewerker zich niet alleen voelt staan. Uit de interviews komt naar voren dat er een hecht team is, waarbij dit onderwerp in alle openheid kan worden besproken. Hoewel de directeur ook wel eens is benaderd en heeft meegedacht met een situatie, zouden de meeste onderwijsmedewerkers contact opnemen met de IB-er. Er is op de school geen aandachtsfunctionaris, dus de IB-er neemt deze rol op zich met betrekking tot dit onderwerp. De IB-er heeft de dossiers en heeft de contacten, zo werd gezegd.

In de meeste gevallen proberen de onderwijsmedewerkers eerst het gesprek aan te gaan met de ouders. Hier is de IB-er ook bij aanwezig. Door open het gesprek aan te gaan, wordt getracht de ouders te laten inzien dat hun gedrag niet goed is voor het kind. In sommige gevallen helpt dit. Wanneer gesprekken tussen de school en de ouders niet helpen, wordt contact gezocht met Veilig Thuis. Soms is er al een instantie betrokken bij het gezin. Deze wordt bij nieuwe ontwikkelingen zo snel mogelijk op de hoogte gebracht. In overleg wordt dan gekeken wat er kan worden gedaan. In deze gevallen worden gesprekken met de ouders wel eens overgeslagen.

In het stadium van signalering of vermoedens gaan de onderwijsmedewerkers ook in gesprek met het kind. Dit wordt op luchtige wijze gedaan. Zodra er sprake is van vermoedens of signalen houden de leerkrachten een logboek bij. Zo kunnen ze altijd terughalen wanneer wat werd gezegd.

Uit de interviews blijkt dat de stappen van de meldcode in grote lijnen bekend zijn. Veel wordt uit het hoofd gedaan en in onderling overleg. De meldcode is er wel, maar niet zichtbaar.

4.1.5 Welke belemmeringen ervaren onderwijsmedewerkers bij het handelen bij (vermoedens van) kindermishandeling?

De grootste belemmering die onderwijsmedewerkers ervaren is het gesprek aangaan met de ouders. Hier speelt angst voor de confrontatie een rol. Opvallend daarbij is wel dat naarmate onderwijsmedewerkers ouder worden, deze angst meer naar de achtergrond verdwijnt. Het blijft altijd spannend, maar de oudere, meer ervaren onderwijsmedewerker zet dan toch het kind voorop en niet zichzelf. Wat ook naar voren komt uit de interviews is dat onderwijsmedewerkers hun vermoedens in slaap sussen, hetzij door zichzelf of door de omgeving. Misschien zie ik het toch verkeerd of de ouders hebben toch het beste voor met hun kind, zijn gehoorde uitspraken. Ook hier spelen jeugdigheid en onervarenheid vaak een rol. Deze twee belemmeringen, de ouders en de twijfel, behoren tot de persoonlijke belemmeringen.

Een organisatorische belemmering die werd genoemd door één van de onderwijsmedewerkers is de daadkrachtige school. De school zou te voorzichtig zijn, om ouders niet voor het hoofd te stoten. Hier lijkt sprake te zijn van een tegenstelling. Want de school zijn de mensen die er werken. Waar komt dan de voorzichtigheid vandaan, als onderwijsmedewerkers handelen op basis van hun vermoedens? Wat mogelijk is, is dat met de school de leiding wordt bedoeld. In dat geval kan de leiding stappen ondernemen om haar personeel te ondersteunen in het handelen. Uit de literatuur blijkt dat dit kan door meer aandacht te besteden aan dit onderwerp en door duidelijke afspraken te maken over hoe te handelen. Meer aandacht voor het onderwerp wordt bereikt door het geven van trainingen over het herkennen van signalen, het handelen en uitleg over externe instanties.

In de literatuur werden instanties aangehaald als belemmering. De reden zou zijn dat instanties traag werken en onderwijsmedewerkers het idee zouden hebben dat er onvoldoende gebeurt. Hoewel er in de interviews zeker opmerkingen in deze trant zijn gemaakt, is niet de indruk ontstaan dat onderwijsmedewerkers hierdoor geen melding zouden maken. Toch worden ze wel opgevoerd als belemmering. Wantrouwen of negatieve gevoelens naar een instantie toe kunnen werken als een verhoogde drempel om de stap naar contact opnemen te zetten. In dat geval is het goed om hier bewust van te zijn, zodat er wellicht gekeken kan worden naar mogelijkheden om dat wantrouwen te verminderen.

Meerdere respondenten maakten de opmerking dat de kennis van de procedure niet optimaal is. Blijkbaar ligt de procedure al langere tijd in een la en toch handelen de leerkrachten in die tijd wél, als zij vermoedens hebben. In principe zitten de stappen in het hoofd van de onderwijsmedewerker. Belangrijkste stap is dan toch het overleg met collega's. In deze fase worden vermoedens versterkt of bevestigd en wordt er overlegd wat de volgende stappen zijn. Deze stappen worden dan genomen in overleg met de IB'er of soms de directeur. Bij ernstige zorgen leiden deze stappen uiteindelijk wel naar een melding bij Veilig Thuis. Het ontbreken van kennis over de meldcode kan werken als een belemmering, wanneer je niet weet wat je moet doen. De meldcode geeft ondersteuning. Het geeft de onderwijsmedewerker houvast door middel van de beschreven stappen.

4.1.6. Hoe handelen onderwijsmedewerkers op de Christelijke basisschool bij vermoedens van kindermishandeling?

Nu alle deelvragen zijn beantwoord kan ook de hoofdvraag beantwoord worden. Uit de deelvragen blijkt dat alle respondenten een duidelijk beeld hebben bij het begrip kindermishandeling. Onderwijsmedewerkers letten daarbij niet alleen op fysieke kenmerken, maar ook de psychische kenmerken.

In de praktijk worden signalen en risicofactoren nog wel eens door elkaar gehaald, hoewel ze in de literatuur duidelijk worden gescheiden. Toch blijkt uit de interviews dat ze beiden wel worden gezien. Vermoedens worden vaak besproken, zowel in collegiaal overleg als met de IB-er en de directeur. Allen geven aan dat er sprake is van een hecht team, waardoor dit lastige onderwerp in alle openheid kan worden besproken. Een onderwijsassistent kan hier meer bij betrokken worden.

De meldcode wordt in grote lijnen wel toegepast, maar niet systematisch. Door middel van onderling overleg wordt besloten tot een gesprek met de ouders of direct een melding bij Veilig Thuis. De afweging die daarbij wordt gemaakt wordt bepaald door wat er zich in het verleden al heeft afgespeeld. Is het gezin al in beeld van een instantie als Veilig Thuis, dan wordt eerder contact opgenomen voor overleg. Los van deze uitzonderingen, is het algemene beeld dat onderwijsmedewerkers vooral het contact zoeken met ouders. Door open het gesprek aan te gaan en de ouders te laten zien dat zij het beste voor hebben met het kind, lukt het onderwijsmedewerkers regelmatig om verbeteringen in het gedrag van ouders aan te brengen. Gesprekken met ouders worden bijgewoond door de IB-er. De respondenten zien dit als belangrijke steun bij lastige gesprekken. Een extra steun kan zijn meer daadkracht vanuit de leiding van de school. Durf het gesprek aan te gaan.

Pas als de onderwijsmedewerkers menen dat hun interventie geen resultaat oplevert, komt een melding bij Veilig Thuis in beeld. Gedurende dit traject vindt altijd overleg plaats met de IB-er en soms de directeur. De rol van de onderwijsmedewerkers bestaat voornamelijk uit signalering. Binnen hun macht proberen zij de situatie te verbeteren. Wanneer dit niet lukt wordt een melding gedaan bij Veilig Thuis. Zoals één respondent de directeur aanhaalde: *'Ik weet nog dat de directeur zei, onze hoofdtaak is het verzorgen van onderwijs, dit hoort er wel bij, maar er zijn instanties die dit oppakken. Wij zijn geen opgeleide psychologen.'*

Uit de gesprekken is ook naar voren gekomen dat er niet altijd positief wordt gedacht over de betrokken instanties. Hoewel dit door de respondenten niet als belemmering wordt ervaren om daadwerkelijk melding te doen, is er wel een gevoel of het kind na een melding tijdig en adequaat wordt geholpen. Het niet anoniem melden, kan voor sommigen wel een belemmering zijn.

4.2 Discussie.

In de gesprekken over kindermishandeling is niets gezegd over seksueel misbruik. Helaas werd pas bij analyse van de interviews opgemerkt dat deze vorm van kindermishandeling niet naar voren kwam. Er is daarom tijdens de interviews niet op doorgevraagd. Het kan zijn dat misbruik als een heel aparte vorm wordt gezien en dat er daardoor niets over gezegd is. Het kan er ook op wijzen dat seksueel misbruik op een nog onzichtbaarder niveau gebeurt en onderwijsmedewerkers er daardoor weinig van signaleren. Voor de duidelijkheid, het valt wel onder kindermishandeling. In Bijlage 2 is een aparte sectie over lichamelijke en gedragssignalen bij seksueel misbruik. Als onderwijsmedewerker is het goed om hier kennis van te hebben en hier op te letten.

Uit de gesprekken is gebleken dat de stappen van de meldcode in principe bekend zijn bij de onderwijsmedewerkers, al geven meerdere respondenten aan dat er hiaten zitten in hun kennis. Onderwijsmedewerkers overleggen onderling en met de IB-er en de directeur over de te volgen stappen. De indruk ontstaat dat op deze kleine dorpsschool er meer wordt vertrouwd op elkaars deskundigheid en gevoel dan op de officiële procedures. Dit kan ook prima werken op een kleine school, waar naar alle waarschijnlijkheid leerkrachten en leerlingen elkaar goed kennen. Daarom zijn de resultaten van dit onderzoek niet per sé representatief voor andere scholen. Zeker op grotere scholen in grotere steden, kan de meldcode een beter alternatief zijn om op te bouwen. Het verschaft eenduidigheid in de handelwijze van de onderwijsmedewerkers.

Dit onderzoek vond plaats tijdens Covid-19. Hierdoor zijn alle interviews op afstand afgenomen. Dit doet wat met de vertrouwelijkheid van de gesprekken. Alle deelnemers werkten op zeer plezierige wijze mee, maar ook ontstond de indruk dat er af en toe wat terughoudendheid was bij de leerkracht, maar ook van de kant van de onderzoeker. Het ging dan om doorvragen op bepaalde onderwerpen. Dit komt door de zwaarte van het onderwerp. Het gaat over kinderen en gezinnen in lastige situaties en dan zijn respondenten terughoudend in wat zij wel en niet willen delen. En zo hoort het ook. Toch meent de onderzoeker dat wanneer de gesprekken plaatsvinden in dezelfde ruimte, er meer openheid en vertrouwelijkheid gecreëerd kon worden.

Uiteindelijk heb ik van de acht leerkrachten er drie kunnen interviewen. Daarnaast heb ik een onderwijsassistent mogen interviewen. Hadden meer leerkrachten hun medewerking verleend, dan had er een ander beeld kunnen ontstaan. Vooral leerkrachten met een langere werkervaring hadden misschien meer kunnen vertellen over verschillende situaties. Ook was er meer duidelijkheid ontstaan over het gebruik van de meldcode. Het kan zijn dat andere leerkrachten de meldcode meer toepassen, dan de deelnemers van nu. Dit blijft nu gissen.

Het onderzoek is tot stand gekomen in een periode van enkele maanden, waarin de onderzoeker vaak contact had met andere studiegenoten en docenten. Door elkaars onderzoeken te bespreken en feedback te verwerken in het lopende onderzoek is er sprake van dialogische validiteit. Door met de onderzoeksgroep elkaars onderzoeken kritisch te volgen, werden de methode en de verslaglegging steeds beter. Het is een goede manier om een onderzoek goed neer te zetten.

4.3 Aanbevelingen.

In principe weten de onderwijsmedewerkers wat zij kunnen en moeten doen als er sprake is van vermoedens van kindermishandeling. Toch is niet iedere onderwijsmedewerker op de hoogte van de precieze volgorde van de stappen van de meldcode. Terwijl de meldcode wel houvast kan geven over de te volgen stappen, zeker voor de jongere onervaren leerkracht. Het regelmatig onder de aandacht brengen van de meldcode kan hier verandering in brengen. Deel exemplaren uit of hang een poster in de lerarenkamer of een andere zichtbare plek.

Vanuit de respondenten is duidelijk de wens uitgesproken om wat vaker aandacht te besteden aan dit onderwerp. Er wordt dan vooral gedacht aan een expert die langskomt en uitleg geeft over signalering en vooral hoe je hier naar moet kijken. Dit kan een expert zijn van bijvoorbeeld Veilig Thuis. Deze expert kan tevens uitleg geven over de werkwijze van deze instantie. Wellicht zorgt dat ook voor meer onderling begrip en vertrouwen tussen de onderwijsmedewerkers en de instanties. Nodig in dat geval ook de onderwijsassistent(en) uit. Ook voor hen is meer kennis en bewustwording een goede zaak en daarmee automatisch ook voor het kind.

Op deze school is geen aandachtsfunctionaris, die zich bezig houdt met dit onderwerp. Daarvoor is de school waarschijnlijk ook te klein. Op deze school is de IB-er in de meeste gevallen degene waar de onderwijsmedewerkers mee in gesprek gaan. Uit de gesprekken blijkt ook dat de directeur wordt geraadpleegd. Dit is een logische stap, want de directeur is de eindverantwoordelijke. Toch is het aan te bevelen dat elke onderwijsmedewerker met vermoedens in eerste instantie in overleg gaat met de IB-er. Er is dan een duidelijk aanspreekpunt voor de leerkrachten. Ook hier geldt dat het voor jonge onervaren leerkrachten fijn is als er een duidelijke stappenplan is. Als iedereen op dezelfde manier werkt, wordt informatie systematischer verzameld en gedeeld.

In gesprek gaan met ouders blijft een grote belemmering, maar uit de gesprekken bleek ook dat het uiteindelijk niet een reden is om dit uit de weg te gaan. Vooral de oudere, ervaren onderwijsmedewerker voelt zich hierdoor minder belemmerd en zelfs de jongere medewerker zou het gesprek gewoon aangaan. Neemt niet weg, dat andere jonge onderwijsmedewerkers hier wel meer tegenop kunnen zien. Aangezien elke school verloop kent, kunnen nieuwe onderwijsmedewerkers wel meer belemmeringen ervaren. Het helpt dan om hier regelmatig in teamverband over te praten. Oudere onderwijsmedewerkers kunnen dan vertellen hoe zij omgingen met hun belemmeringen en hoe zij die uiteindelijk hebben overwonnen. Ook hier geldt, nodig onderwijsassistenten uit om deel te nemen aan het gesprek.

Voor het Lectoraat zijn er de volgende aanbevelingen. Ten eerste de rol van de onderwijsassistenten. Uit de gesprekken is gebleken dat onderwijsassistenten een belangrijke rol kunnen spelen bij signalering van kindermishandeling. Voor vervolgonderzoek kan het nuttig zijn om ook onderwijsassistenten meer te betrekken bij de dataverzameling van andere scholen. Zij zien vanuit hun rol wellicht andere dingen dan het onderwijspersoneel. Hoe wordt hier op andere scholen naar gekeken en in hoeverre worden onderwijsassistenten betrokken bij het signaleren en voorkomen van kindermishandeling.

Dit onderzoek heeft plaatsgevonden op een kleine school, waarbij onderling overleg een minstens zo grote rol lijkt te spelen als de meldcode. Voor vervolgonderzoek kan gekeken worden of dit heel erg verschilt met grotere scholen. Is de meldcode geschikt voor elke school of is deze beter geschikt voor grote scholen, waar er wellicht meer afstand is tussen het onderwijzend personeel en de directie en/of IB-er.

Tijdens de interviews is er vaker gesproken over jong en onervaren versus ouder en ervaren. Ook kwam het verschil tussen mannen en vrouwen naar voren. Het is interessant om te kijken hoe deze verschillende partijen binnen de beroepsgroep omgaan met signaleren en handelen. Welke verschillen zijn er en hoe kunnen deze verbeterd worden.

Literatuurlijst:

Baartman, H. (2013). *Internationale onderzoeken wijzen uit: Schroom om te melden bij leerkrachten is hoog*. Verkregen op 17 november 2020, van https://www.augeomagazine.nl/nl/magazine/5188/722754/internationaal_onderzoek_naar_signalen_en_melden.html

Beek, K. van, Steketee, M., Doorn, L. van & Ham, M. (Red.), (2017) 1 op de 4. Kindermishandeling, een publiek probleem. Amsterdam: Uitgeverij Van Genneep

Berge, I. ten, e.a. (2012). Stoppen en helpen. Een adequaat antwoord op kindermishandeling. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2019). Aanpak huiselijk geweld en kindermishandeling in cijfers, verkregen op 16 februari 2021 van: <https://longreads.cbs.nl/impactmonitorhkgm-2019/aanpak-huiselijk-geweld-en-kindermishandeling-in-cijfers/>

Douma, L. & Hoes, M., 2020. *Handelen bij kindermishandeling en huiselijk geweld. Van signalering tot besluit*. Amsterdam: Boom uitgeverij.

Elings, M (red.) (2019). *Kindermishandeling weinig gemeld door leraren, ondanks strengere meldcode*. Verkregen op 8 oktober 2020 van: <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2311300-kindermishandeling-weinig-gemeld-door-leraren-ondanks-strengere-meldcode.html>

Gameren, S. van, (2019). *Preventie van kindermishandeling. Wie doet wat?* Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Haans, T., Hoefnagels, C.C.J. (2018). Over aanscherping van de Wet Meldcode Huiselijk Geweld en Kindermishandeling. *Jeugdbeleid* **12**, 169–176.

Kalis, E. (2020). Samen opvoeden. Het belang van medeopvoeders voor ouderschap en opvoeden. verkregen op 16 januari 2021 van: <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Samen-opvoeden-!.pdf>

Lelieveld, L. (2016). *Kindermishandeling door de ogen van leerkrachten*. Verkregen op 14 december 2020 van <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/340260>

McKee, B. E., & Dillenburger, K. (2009). Child abuse and neglect: Training needs of student teachers. *International Journal of Educational Research*, **48**, 320-330.

NJI (2021), Kwetsbaarheid vanwege zorgen over veiligheid, verkregen op 16 februari 2021 van: <https://www.nji.nl/nl/coronavirus/Professionals/Kwetsbare-omstandigheden/Kwetsbaarheid-vanwege-zorgen-over-veiligheid>, verkregen op 16 februari 2021.

NJI (N.d.) *Signaleren van kindermishandeling*. Verkregen op 16 november 2020 van: <https://www.nji.nl/nl/Kennis/Dossier/Kindermishandeling/Signaleren-van-kindermishandeling>

NJI (2011) Signalen van kindermishandeling. Kinderen van 4-12 jaar, verkregen op 16 november 2020 van: <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/signalenkm4tot12.pdf>

Ohlsen, P. (2012). *Kindermishandeling, en dan... Hoe te signaleren en handelen binnen het primair onderwijs*. Alphen a/d Rijn: Kluwer.

Schols, M.W., de Ruiter, C. & Öry, F.G. (2013) How do public child healthcare professionals and primary school teachers identify and handle child abuse cases? A qualitative study. *BMC Public Health* **13**, 807.

Rijksoverheid (n.d.) *Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling*. Verkregen op 16 november 2020 van: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/huiselijk-geweld/meldcode>

Veilig thuis (n.d) Hoe werkt veilig thuis? Verkregen op 17 november 2020 van: <https://veiligthuis.nl/hoe-werkt-veilig-thuis/>

Vermeulen, S., Berkel, S. van & Alink, L. (2021). *Kindermishandeling tijdens de eerste lockdown*. Leiden: Instituut Pedagogische Wetenschappen universiteit Leiden.